

Butterup sogn

Stedets navn var oprindeligt Buttorp.

Det var en torp landsby, dvs. et udflyttersted.

Endelsen -torp bliver med tiden ændret til -rup.

I første led af navnet skjuler sig mandsnavnet Butti. **Buttis udflytterbebyggelse**

Kalveåen og Tuse å, som i sin tid er opstået af smeltevandet fra istiden, som løb gennem sognet og ud i Holbæk inderfjord, danner naturlige grænser til nabosognene.

Ellinge var den første landsby, som blev grundlagt her inde, midt i sognet. Efter forskernes opfattelse kan Ellinge føres tilbage til tiden før år 500.

Efterhånden blev der for mange i landsbyen og nogle drog længere ind i landet, ryddede mere skov og byggede –torp-byerne op.

I 1000-tallet dukkede **Buttorp**, senere **But-trup** op i landskabet - dog ikke som noget sogn, da der ingen stenkirke fandtes. Dette sker først engang i 1100-tallet. En tidligere trækirke har været her.

Den nu forsvundne landsby Ellinge var engang ejet af biskop Absalon, gik så over til kronen – efter reformationen.

Kongen solgte Ellinge og hovedgården, som lå her, til adelsmanden Hans Barnekov fra Pommeren i 1547. Hovedgården kaldte han nu **Birkholm**.

I 1630 købte Malte Juel Birkholm og flyttede gården fra Ellinge til dens nuværende sted og byggede den smukke røde hovedbygning og avlsgård (1634).

Han skaffede sig mere jord ved at nedlægge 7 af Ellinge bys gårde. I 1693 blev de sidste 5 gårde nedlagt og tilbage finder vi kun navnet Ellinge Enghave, som en mindelse om en forsvunden landsby.

Navnet **Løvenborg** med anlæggelse af haven skete i 1766, efter en gennemgribende restaurering. Ejeren var Herman Leopoldus, der blev adlet under navnet Løvenskiold. Sønnen Severin købte Æbeltved (senere Severinsminde), som blev frasolgt i 1918, og Vognerup, som frasolgtes i 1920'erne.

Butterup. Foroven selve landsbyen med husmandskolonien Møsthuse og udflyttegården Hesselvad. Forneden hovedgården Løvenborg. Til sognet hører også Severinsminde (hvor Æbeltved i sin tid lå). Ellinge landsby lå lige sydøst for Ellinge Enghave (som er angivet på kortet). Udsnit af GI M 3124, Holbæk, 1932. Gengivet med instituttets tiladelse A.403/85. Copyright.

Efter Ellinge bys gårde var nedlagt, består **Butterup sogn** herefter kun af hovedgården **Birkholm** og landsbyen **Butterup**, hvor gårde og huse tilhørte godset som fæstegods.

I 1748 var der 12 fæstegårde.

Det var vanskeligt for bønderne at passe jorden, da hver enkelt gård kunne have markstykker helt op til 30 forskellige steder, gode og mindre gode nærvæd og længere borte fra gården. Det var heller ikke noget stort udbytte jorden i Butterup sogn gav, da jorden er meget sandet og stenet. Så lejen af herremandens jord i form af naturalier (årlig landgilde) var ikke let for bonden at skaffe, og mange kom i gæld til godset. Det kunne derfor ske, at fæsteren blev sat fra gården, hvis der ikke var udsigt til nogen bedring. Desuden blev der tillagt mere arbejde til fæstebønderne, da de fik mere hoveri for herremanden med at pløje, så og høste. Herremanden kunne ifølge Danske Lov fastsætte omfanget af hoveri efter sit behov. Landgilden kunne godsejeren ikke ændre uden videre.

Baron Løvenskiold sætter dog ind og foreholder sine arvtagere at skåne bonden for det omsiggribende hoveri. Han vil dog ikke afskaffe hoveriet, for hvor skulle han så skaffe sig arbejdskraft. Hans søn Michael Herman Løvenskiold vil gerne lette hoveriet og gør brug af husmænd. (Stavnsbåndets ophævelse i 1788 spiller måske også ind). Han laver en forordning i 1789, hvori der står, hvad den enkelte bonde skal yde (pløjning, høe-høst, korn-høst, tærskning, korn-ægter, gødnings-udkørsel, skovning og tørveskiær). Alle godsets 48 bønder underskriver.

Udskiftning og udflytning i Butterup sogn

Ophævelsen af landsbyernes jordfællesskab havde til formål at opnå en mere effektiv udnyttelse af jorden.

Udskiftningen indledtes her i landet med forordninger allerede i 1758; den afgørende forordning for fuldstændig udskiftning med regler (administrative og tekniske samt jordløse husmænds erstatning og oprettelser af skolelodder kom i 1781).

Hoveriet havde været en slem plage for bønderne, og mange ville gerne have større råderet over deres fæstegård.

Bønderne var dog som helhed ikke særlig interesseret i udflytning, for dem var der større tryk ved sammenholdet i landsbyen, og hvem kunne risikere at blive flyttet uden for byen. På bystævnet samledes alle bønder, og her tog man beslutning om stort og småt, og hvad flertallet besluttede, var gældende. Kvinder og husmænd var også med på bystævnet, men de havde ikke noget at skulle have sagt.

Det var dyrt for jordbesidderne med udskiftningen (landmåling og opførelse af gårde og huse).

I **Butterup** by fandt udskiftningen først sted mellem 1799 og 1801. Det var kun 2 gårde, der blev udflyttet, nuværende Butterup Byvej 27 og Hesselvad gård, som flyttede længst væk, helt ud mod Tuse å. Den sene udflytning skyldtes sikkert, at der havde været en stor ildebrand i Butterup i 1779, hvor næsten hele byen brændte. Gårdene var derfor ret nye, og det havde været dyrt for godset at bygge dem op igen, og det var også dyrt med en udskiftning (landmåling og opførelse af gårde og huse).

Der blev nu nedlagt et par gårde, og i stedet oprettet et større antal husmandslodder i sognets nordvestlige område.

I Butterup sogn blev det til 21 nye husmandslænger.

Det var under nye vilkår, at Butterup sogn gik ind i det 19. århundrede

Stavnsbåndet var ophævet i 1788, så nu kunne enhver karl af bondestanden flytte, hvorhen han ville. Hoveriet var blevet omfangsbestemt, udskiftningen var ved at være gennemført. Der var kommet en ny struktur i sognet. Ved folketællingen i 1787 var der 10 gårdmandsfamilier og 14 jordløse husmandsfamilier. I 1801 var der 7 gårde og 24 husmandssteder med jord. Kun tre huse var jordløse.

Der var også nu kun 2 familier og to enlige (inderste) der boede til leje i en stue eller en udlænge. Tiggeri er næsten også ophørt, kun 2 kvinder nyder almisse.

Der var ingen ændring i behovet for "Hospitalet", som baroniet havde bygget over for præstegården, Der var stadig 10-12 gamle mennesker stuvet sammen under fattige kår.

De 10 bønder, der den 18. september 1798 havde skrevet under på udskiftningsforslaget, ville herefter have deres dyrkbare arealer samlet på et sted og dertil nogle få tdr. land af den sandede og ikke så frugtbare jord mod vest i sognet, til græsning for deres kreaturer.

Nogle fortsatte i deres fæstegårde, men tre af dem ønskede at afstå dem i forbindelse med udskiftningen. De fik i stedet tilbudt et husmandslod på Butterup Mark.

Gårdmandsstanden fik et løft gennem landboreformerne, men afstanden til husmandsstanden blev større.

Kilde: "Af Butterup sogns historie" af Poul E. Carlsen

Beboere og jordvurdering på matriklerne i Butterup 1844

Jordværdien blev angivet i tdr. hartkorn, der deltes i otte skæpper á fire fjerdingkar á fire album.

Hartkorn betyder oprindelig hårdt korn, dvs. rug og byg. En tønde hartkorn svarede til værdien af en tønde rug eller byg eller til to tønder havre.

Fra ca. 1500 blev hartkorn brugt til omregning af de forskellige landgildeafgifter, som fæstebonden skulle betale til godset.

Skolelærerembedet, degnen Taarning	matr. nr. 2	hartkorn: 4 skp – 1½ alb.
Rasmus Poulsen (Poul Olsens enke)	matr. nr. 3	hartkorn: 4 td. – 4 – 1 – 2½ alb.
Johan Henrichsens enke	matr. nr. 4	hartkorn: 4 td. – 6 – 1 – 2¼ alb.
Søren Frandsens enke	matr. nr. 5	hartkorn: 4 td. – 1 – 1 – 0 alb.
Hans Pedersen	matr. nr. 6	hartkorn: 4 td. – 3 – 2 – ¼ alb.
Holger Nielsen (Jørgen Sørensen)	matr. nr. 7	hartkorn: 4 td. – 3 – 2 – ¼ alb.
Jens Jensens enke (Jens Nielsen)	matr. nr. 8	hartkorn: 4 td. – 2 – 3 – 2¾ alb.
Niels Jensen (Peder Madsen)	matr. nr. 9	hartkorn: 4 td. – 6 – 1 – 1¼ alb.
Peder Sørensen (Søren Pedersen)	matr. nr. 10	hartkorn: 0 td. – 2 – 3 – ¼ alb.
Jørgen Olsen	matr. nr. 11	hartkorn: 0 td. – 2 – 1 – 2 alb.
Peder Larsen	matr. nr. 12	hartkorn: 0 td. – 2 – 1 – 2 alb.
Jens Pedersen	matr. nr. 13	hartkorn: 0 td. – 2 – 2 – ¾ alb.
Jens Jensen Skrædder	matr. nr. 14	hartkorn: 0 td. – 2 – 3 – 1½ alb.
Jens Mathiasen (Hans Olsen)	matr. nr. 15	hartkorn: 0 td. – 2 – 3 – 1¼ alb.
Niels Mortensens enke	matr. nr. 16	hartkorn: 0 td. – 3 – 0 – 0 alb.
Jens Jensen	matr. nr. 17	hartkorn: 0 td. – 3 – 0 – 2 alb.
Peder Pedersen	matr. nr. 18	hartkorn: 0 td. – 2 – 3 – 0 alb.
Hans Christensens enke	matr. nr. 19	hartkorn: 0 td. – 1 – 2 – 2¾ alb.
Christen Olsen	matr. nr. 20	hartkorn: 0 td. – 2 – 0 – ¼ alb.
Niels Sørensen (Jacob S.)	matr. nr. 21	hartkorn: 0 td. – 2 – 3 – 2¼ alb.
Rasmus Pedersen (Christen Jensen)	matr. nr. 22	hartkorn: 1 td. – 0 – 2 – ½ alb.
Jens Jensens enke	matr. nr. 23	hartkorn: 0 td. – 1 – 2 – ½ alb.
Hans Jensen (Lars Christensen)	matr. nr. 24	hartkorn: 0 td. – 2 – 0 – ¾ alb.
Søren Jørgensen (Jørgen Sørensen)	matr. nr. 25	hartkorn: 0 td. – 1 – 2 – 2½ alb.
Jørgen Frandsen	matr. nr. 26	hartkorn: 0 td. – 2 – 0 – ¼ alb.
Anders Madsen (Jens Hansen)	matr. nr. 27	hartkorn: 0 td. – 1 – 1 – 0 alb.
Anders Hansen (Mads Olsen)	matr. nr. 28	hartkorn: 0 td. – 2 – 0 – 1¼ alb.
Lars Nielsens enke	matr. nr. 29	hartkorn: 0 td. – 2 – 3 – 0 alb.
Jacob Jørgensens enke	matr. nr. 30	hartkorn: 0 td. – 1 – 3 – 1¼ alb.
Morten Pedersen	matr. nr. 31	hartkorn: 0 td. – 3 – 0 – 2½ alb.
Møller Westphal Butterup Mølle	matr. nr. 32	hartkorn: 0 td. – 3 – 1 – 1 alb.
Samme (Hans Christensen)	matr. nr. 33	hartkorn: 0 td. – 6 – 3 – 1½ alb.
Løvenborg Hovedgård	matr. nr. 1a	hartkorn: 95 td. – 0 – 1 – 1½ alb.
Severinsminde	matr. nr. 1a	hartkorn: 13 td. – 1 – 2 – 2½ alb.
Præstelodden	matr. nr. 1	hartkorn: 2 td. – 7 – 0 – ¾ alb.

Kilde: Sigrild Nielsens notater om Butterup sogn.